

Onder het kopje ‘Wat werd gevraagd?’ schrijft Bobkova over de verhouding tussen de personages in voorstellingen van Het Zuidelijk Toneel en hun publiek: ‘Zij brachten geen heldere boodschap over het heil van de wereld of rationele formules om haar te begrijpen, zij waren zelf de boodschap. Om deze boodschap te kunnen lezen moesten toeschouwers de gangbare paden verlaten. Ze moesten visuele metaforen, geschapen in de ruimte, lezen als poëzie en een gevoeligheid ontwikkelen voor het onbekende. Zij mochten zich niet laten leiden door een behoefte aan identificatie en herkenning of door een verlangen naar een helder, ethisch oordeel. Zij moesten elk moreel oordeel opschorten. De acteurs stelden op een andere manier de vraag over wat het is om mens te zijn en wat het is om humaan te handelen. Als wij bereid waren hun traject te volgen en zelf verbindingen te maken, als wij in staat waren samen met hen een ruimte te delen en zintuiglijke indrukken te ervaren, dan namen zij ons mee naar plaatsen waar wij ooit en soms nooit zijn geweest. Dan voelden wij hun eenzaamheid, hun verdriet, maar ook hun vreugde en hun onverwoestbare en overrompelende vitaliteit. Er was de vraag naar wat het is een mens te zijn, en zij kon beantwoord worden als het verlangen naar barmhartigheid en troost.’

Het herinnerings- en terugblik-boekwerk van Toneelgroep Amsterdam is er, op het moment dat dit (eind november) wordt geschreven, nog niet. Alleen de titel is er. Het gaat *Liefhebbers* heten.

Proloog 4: Het ongebundelde (on)gelijk van de chroniqueur

Een toneelcriticus legt, hoe hij ook zijn best doet, uiteindelijk in de eerste plaats de waan van de dag vast. Hij is een chroniqueur van de toneeltijd. Het vogelvlucht perspectief ontbreekt, op zijn best is hij per moment verrast, op zijn slechtst verveelt het gebodene hem, soms kan hij achterom kijken, naar de langzaam verschuivende contouren van zo iets als een oeuvre, maar meestal gunnen de eindredacties van zijn opdrachtgevers hem die ruimte al helemaal niet, en worden deze voorzichtige terugblikken als eerste uit zijn bijdragen geschrapt.

Toen de redactie van dit vakblad mij vroeg in een bijdrage terug te kijken op ruim één decennium theater door Toneelgroep Amsterdam en Het Zuidelijk Toneel, begon ik in eerste instantie te bladeren door mijn eigen recensies, toneeldagboeken eigenlijk, het reisjournaal van de criticus, pagina's vol (on)geordende impressies, gedachten, associaties, liefdesverklaringen en woede-uitbarstingen. De moed voor een aanlokkelijk vogelvlucht perspectief, een samen-

hangend overzicht van en een coherent oordeel over tien verwarrende toneeljaren, was me eigenlijk al op voorhand in de schoenen gezonken. Die eerste indrukken, dacht ik, zijn vaak het meest eerlijk. Misschien niet altijd objectief waar. Maar ja, wat is *objectief* waar nou eigenlijk helemaal?

Een collage.

Van helder naar warrig (of toch andersom?) – Ivo van Hove en William Shakespeare

● ‘Het woord “hol” valt vaak in deze *Richard de Tweede*. De kroon is hol, het hoofd dat hem draagt ook en het hele land holt door de holheid achteruit. Het verhaal wordt sober maar goed verteld, met een paar pompeuze uitswinners – zoals het hangen van Richards gunstelingen, het neerdalen van de vorst uit zijn hemel van zinsbegoocheling en de zenuwlopend geschreven onttroningscène. In die troonsafstand is alle verleiding tot geneuzel, gedrentel en holle pathos bekwaam vermeden. De vorm is vast, dwingend en een wonder van eenvoud. De tekstbehandeling van Bart Slegers (*Richard*) is een lust voor het oor. Hij doet de zenuwen van Shakespeares prachtige regels vibreren. Slegers vindt steeds in zijn gebaar de miniemste finesses die het woord doen schitteren. In zijn kerker, op het eind van het stuk, is hij geketend. In een flitsend detail toont hij hoe relatief dat is, wanneer de acteur de vorst die hij speelt vlak voor zijn dood bijna ironisch beschutting laat zoeken achter zijn boeien.’ – *Richard de Tweede*, Theater van het Oosten, 1990 (vlak voor Ivo van Hove aantrad als artistiek leider van Het Zuidelijk Toneel).

● ‘Er is iets raars aan de hand met de Hamlet in deze *Hamlet*. Bart Slegers zet zwaar in, als een sombere bas-bariton, zonder enige nuancing. Dat klinkt niet lekker. Het is bovendien rood-op-rood geschilderd, want die tomeloze hypochondrie heeft Shakespeare al bedacht. Maar na ongeveer een uur komt Slegers los en wordt hij steeds overtuigender. Voor de pauze heeft Slegers Hamlet een mooie cliffhanger voor ons in petto. We worden niet, zoals te doen gebruikelijk, de pauze in gestuurd met Claudius' beroemde schurkenopdracht aan Engeland om Hamlet te doden (“Doe het, Engeland!”), maar met de ontmoeting tussen Hamlet en een militair die oorlog voert om een klein stukje land: ‘Laat mijn gedachten bloedig zijn of waardevol.’ Volgens de interpretatie van dramaturgie en regie komt de Deense prins na de pauze uit Engeland terug als een vastberaden politicus. Volgens mij is dat klinkklare nonsens. Hamlet keert huiswaarts als een desperaat mens, een wanhopige. Hij ontdekt – om met Brecht te spreken – dat hij op Wittenberg te lang bo-

Andromache (1990-1991) - Toneelgroep Amsterdam / Eduard Coblijn

ven de boeken heeft gehangen om de machinaties van het vuil politieke spel nu nog te bevatten. Dat maakt Slegers niet waar. Jammer, want voor de rest ligt de kwaliteit van Ivo van Hoves regie in een consequente frisheid. Je voelt dat hij het stuk heeft willen benaderen alsof een talentvol jong schrijver het vorig jaar bij hem in de bus deed. Dat levert bij sommige rollen niet zo zeer nieuwe als wel heldere perspectieven op. Loes Wouterson bijvoorbeeld speelt Ophelia als een ambitieuze actrice die niet zo zeer een huwelijk met Hamlet als wel een mooie filmrol misloopt. Willem Nijholt demonstreert de complexiteit van het personage Claudius als een raspoliticus die zijn gevoelsleven niet buiten zijn vak kan houden en dus in de problemen komt. Van de beroemde monoloog, waarin de koning één moment door berouw en schuldgevoel wordt overmand en probeert te bidden, maakt Nijholt een grandioze scène die echt pijn doet. Hij laat zinnen als het ware van kleur verschieten – prachtig om mee te maken! – *Hamlet*, Het Zuidelijk Toneel, 1993.

● ‘Er worden in deze *Romeo en Julia* broeken opengeritst en borsten betast, wie doodgaat doet eerst nog een heftig dansje, de witte vlekken in de vertelling worden afgewerkt als klassieke koorzangen op tekst van de zondagsdichter Peter Verhelst, die het ongetwijfeld aardig doen in het literaire buurtcafé van Berchem, maar waar mijn haren in koor recht van overeind gingen staan. Ik begrijp niet waarom deze voorstelling is gemaakt. De vertelling, het verhaal is verknald, de oorspronkelijke taal is vervangen door de textuur van een prutser, de regisseur heeft ons met alle denkbare middelen naar het theater gelokt maar is vergeten het verhaal van twee smoorverliefde jongeren in de context van het gevaar van een familievete te vertellen. De acteurs straalden zonder uitzondering een bijzonder grote wanhoop uit. Ik had het kunnen weten: de ondertitel van de